

kými metódami, dáva reálnu možnosť prekonať úzke pozitivistické chápanie skúsenosti a verifikácie.

S pozitivistickými náhľadmi sa kriticky a tvorivo vyrovnáva aj J. N. Soloduchin. Jeho článok *Logická analýza pojmu vedeckého zákona* venuje hodne pozornosti formálnologickým aspektom, no neostáva iba pri nich. V druhej časti článku sa autor zaoberá univerzálnosťou nomologických výrokov a problémom reálnej nevyhnutnosti. Osobitnú pozornosť venuje najmä náhľadu, že vedecké zákony sú čisto jazykové tvrdenia, ktoré nič nehovoria o mimojazykových faktoch a koncepcii, ktorá stotožňuje logickú nevyhnutnosť a analytickú pravdivosť. Proti týmto náhľadom namieta, že vedecký zákon sa vyznačuje faktickou pravdivosťou, určitým miestom a funkciou v systéme vedeckej teórie (s. 176—77).

Z veľkého množstva článkov a publikácií, ktoré v Sovietskom zväze vychádzajú v oblasti systémovo-štruktúrneho výskumu, zaradili zostavovatelia do zborníka spoločnú stať V. N. Sadovského a E. G. Judina pod názvom *O špecifickosti metodologického prístupu ku skúmaniu systémov a štruktúry*. Autori tu analyzujú z uvedeného hľadiska poznávaciu situáciu, predmet skúmania, empirickú oblasť a vyslovujú viaceré nové pohľady na uvedenú problematiku.

Známy sovietsky logik D. P. Gorskij sa vo svojom krátkom článku *O vzťahu exaktnosti a neexaktnosti v exaktných vedách* zaoberá aj problémom formalizácie. Gorskij prichádza trochu inými úvahami a akoby z inej strany k podobným záverom ako Zinoviev. Konštatuje, že kaž-

dá exaktnosť, každá formalizácia je relatívna; veda sa vcelku vyvíja obsahovo a jej vývin je dialekticky rozporný. Gorskij — podobne ako Zinoviev — spája formálnologický prístup s dialektickým.

Štúdia A. V. Slavina pod názvom *Gnozeologická analýza pojmu „nový poznatok“* tematicky nadväzuje na otázky, ktorými sa zaoberá vo svojom príspevku aj V. S. Švyriov. Slavin sa však sústreďuje predovšetkým na vznik nových poznatkov vo fyzike. Podrobne si všíma najmä vývin Planckových náhľadov na žiarenie tzv. absolútne čierneho telesa, na objavenie myšlienky nespojitého vyžarovania energie a tým zrodu kvantovej teórie.

Na konci knihy je uvedený obsiahly bibliografický obsah sovietskych prác o otázkach dialektiky, logiky a metodológie vied za roky 1960—1970. Pri slovenskom prepise niektorých údajov však rod zámena nezodpovedá rodu podstatného mena. Ako príklady uvediem údaje (26): Istina i jeho (!) kritérij (102), Naučnaja abstrakcija i jeho (!) vidy. (Takýchto drobných nedopatrení je v bibliografii viac.)

Celkove zborník znamená prínos do našej filozoficko-metodologickej literatúry. Odborníkom poskytuje mnoho podnetov do ďalšej práce v oblasti dialektiky, logiky a metodológie vied a pre tvorivú konfrontáciu s našou pôvodnou tvorbou. Študentom a širokej verejnosti poslúži ako vhodná príručka aj ako pomerne reprezentatívna ukážka sovietskej práce v tejto oblasti.

Július Švihran

ZÁPADOEURÓPSKA FILOZOFIA 18. STOROČIA

I. S. NARSKIJ, *Zapadoevropejskaja filosofia XVIII veka*, Moskva 1973, 302 strán.

Význam dejín filozofie pre vlastný vývin filozofie je nepochybný. Preto výskum širokej oblasti histórie filozofického

mýslenia, jeho výsledky a oboznamovanie sa s nimi je stále dôležitou súčasťou ďalšieho rozvíjania filozofického mýslenia.

Marxistická filozofia už od svojich začiatkov venuje dôkladnú pozornosť kritike analýze dejín myslenia a predovšetkým dejín filozofie. Dejiny novovekej filozofie boli a sú pritom v centre záujmu. Sovietska filozofia venuje tejto oblasti značnú pozornosť.

Jedným z významných sovietskych filozofov, ktorí sa venujú problematike dejín filozofie, je aj u nás známy sovietsky filozof I. S. Narskij. Po viacerých významných prácach (spomeňme tu *Očerki po istorii pozitivizma*, Moskva 1960; *Sovremennij pozitivizm*, Moskva 1961; *Filosofia J. Locka*, Moskva 1960; *Filosofia D. Huma*, Moskva 1967; *Filosofia poľského просвещения*, Moskva 1958; *Leibniz*, Moskva 1972, ako aj u nás vydané práce *Dialektický rozpor a logika poznání*, Praha 1972, a *Problém protirečenia v dialektickej logike*, Bratislava 1973) vyšla r. 1973 ďalšia závažná práca I. S. Narskij o problematike dejín filozofie — *Západoeurópska filozofia 18. storočia* (Zapadnoevropejskaja filozofia XVIII veka, Moskva 1973, 302 s.), ktorá je istým čiastkovým završením jeho predošlých dejinno-filozofických výskumov, i keď ide len o časť súbornej, obsiahlejšej práce. Uvedená kniha je totiž súčasťou rozsiahlejšieho diela, je jedným dielom trojdielnej, autorom pripravovanej práce o európskej filozofii novoveku, o filozofii epochy prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu, epochy vzniku a rozvoja buržoáznej spoločnosti (17. stor. — 1. polovica 18. stor.). Autor si rozvrhol toto dielo do troch častí, z ktorých každá časť sa zaoberá filozofickým myslením jedného storočia. Ako prvá z nich vyšla spomenutá práca (druhá časť celého diela) o európskej filozofii 18. stor., pričom ďalšie dve časti majú byť publikované v najbližšom čase. Recenzovaná práca je tak súčasťou väčšieho celku i keď je viac-menej samostatná.

Narskij sleduje vo svojej práci o západoeurópskej filozofii 18. stor. podoby anglického empirizmu a francúzskeho osvietenstva. Podrobne skúma predovšetkým filozofické myslenie J. Locka, G. Berke-

leyho, D. Huma, ďalej F. M. Voltaira, E. Condillaca, J. O. de La Metrieho, D. Diderota, P. H. D. Holbacha, C. A. Helvétia, J. J. Rousseaua a ďalších.

Narskij si vytyčuje vo svojom postupe niekoľko princípov. Ide mu o sledovanie filozofického myslenia uvedených mysliteľov v súvislostiach minulosti, prítomnosti i budúcnosti daného obdobia v rovine teoreticko-filozofickej, ale popritom aj vedeckej ideologickej a triedno-spoločenskej. Sleduje súvislosti viacerých problémov v dejinách filozofie i v dejinách logiky a špeciálnych vied a v neposlednom rade najmä dialektického materializmu, z hľadiska ktorého objasňuje ich dialektickomaterialistické riešenie. Zámerne sa sústreďuje najmä na gnozeologickú problematiku, ale aj na problémy logiky, ako aj na filozofické koncepcie človeka, jeho podstaty, miesta vo svete, etické, estetické i sociálno-politické súvislosti a aspekty myslenia, zdôrazňujúc ich vzájomnú spätosť. Autorovi ide o sledovanie filozofického myslenia daného obdobia, koncepcií jednotlivých význačných filozofov, teda nielen filozofických tendencií a problémov (poukazuje pritom na úlohu osobností vo filozofii). Vyzdvihuje nevyhnutnosť dialektického chápania dejín filozofie (so základným protirečením materializmu a idealizmu). Primeranú pozornosť venuje kontinuite rozvíjania materialistickej filozofie, ako aj sporu materializmu s idealizmom. Poukazujúc na zásadnosť marxistického prístupu a koncepcie dejín filozofie, vyzdvihuje nevyhnutnosť špecifických prístupov a spracovaní konkrétnej dejinno-filozofickej problematiky, k čomu má byť príspevkom a podľa našej mienky nesporne je aj táto autorova práca.

Narskij sa zámerne sústreďuje predovšetkým na čo najúplnejšie rekonštruovanie náhľadov spomenutých filozofov ako celostných systémov názorov (s. 13).

Výstižne poukazuje na podstatné črty novovekej filozofie — jej zahrotenosť proti stredovekému scholastickému spôsobu myslenia, zdôrazňovania aktivity subjektu a rozumu, racionálne chápanie a výklad sku-

točnosti, teoreticko-poznávací a sociálny optimizmus, sklon k praktickému využitiu poznania a vyzdvihnutie človeka do úlohy vládcu nad prírodou a svetom (s. 13). Tieto charakteristické vymedzenia platia tak pre celé obdobie novovekej filozofie, ako aj vo väčšej či menšej miere pre západoeurópsku filozofiu 18. stor., filozofiu empirizmu a osvietenstva. Podľa Narského filozofia 18. stor. nebola len filozofiou empirizmu a senzualizmu, ale aj racionalizmu (v širšom slova zmysle, nielen úzko gnozeologickom). Hlavným nervom teoretického zápasu vo filozofii 18. stor., tak ako v predošlom storočí, bola základná filozofická polarizácia materializmu a idealizmu, zdôrazňuje Narskij (s. 295).

Autor adresuje svoju prácu širšiemu čitateľskému okruhu, najmä študentom, vyzdvihujúc význam dejín filozofie pre študujúcich dialektický materializmus. Práca má tak plniť funkciu učebnice, príručky dejín filozofie. Pozornosť venovaná jednotlivým osobnostiam západoeurópskej filozofie 18. stor. — Lockovi, Berkeleymu, Humovi a predstaviteľom francúzskeho osvietenstva — zaberá rozsah, ktorý umožnil autorovi obsiahnuť, výstižne a podrobne analyzovať a interpretovať ich filozofické koncepcie. Nejde tu iba o stručný náčrt hlavných črt a myšlienok filozofických koncepcií, obvyklý v bežných prehľadoch dejín filozofie, ale o skutočne erudovaný, výstižný a obsažný rozbor filozofického myslenia sledovaných osobností. Pri interpretácii filozofických koncepcií jednotlivých mysliteľov autor nezabúda kriticky konfrontovať ich stanoviská tak so stanoviskami v dejinách filozofie (pochopteľne, najmä novovekej — 17. a 18. stor.), ako aj s hľadiskami dialektického materializmu. Poukazujúc na nedôslednosti a mylné závery, či na dôsledky myšlienok skúmaných filozofických koncepcií, autor súčasne odhaľuje v kritikej interpretácii momenty a spôsoby dialektického chápania a riešenia daných filozofických problémov. Tento prístup je mimoriadne cenný práve v súvislosti s funkciou práce ako študijnej prí-

ručky. Zaujímavé sú aj grafické schémy, pomocou ktorých autor objasňuje niektoré náhľady (napr. gnozeologické koncepcie a pod.).

Vychádzajúc z náčrtu života a historickospoločenských súvislostí doby, Narskij pri každej sledovanej osobnosti podáva systematický, erudovaný výklad jej filozofickej koncepcie a filozofického myslenia v celej šírke. Na začiatku svojej práce rozoberá filozofiu J. Locka, ktorého (i keď žil v 17. stor.) zaraďuje do tradície myslenia 18. stor., keďže ním sa začína filozofický empirizmus tak britský, ako aj francúzsky (osvietenský), ktorý vtlačil pečať celému mysleniu 18. stor. Locka charakterizuje ako zakladateľa materialistickej teórie poznania, detailne rozpracovanej na základoch empirizmu a presnejšie materialistického senzualizmu (s. 16). Lockov materialistický senzualizmus, i keď nedôsledný, robiaci ústupky idealizmu, považuje Narskij za vrchol britského materializmu. Lockova senzualistická teória poznania, rozpracovaná v protiklade k racionalizmu Descarta a Leibniza, je v centre pozornosti autorovej kritikej interpretácie Lockovej filozofie. Podáva systematický výklad Lockovej filozofie, sústreďuje sa na jeho hlavný prínos do dejín filozofického myslenia — na jeho rozpracovanie gnozeologickej problematiky (osobitnú pozornosť venuje kritikej analýze Lockovej teórie zovšeobecnenia, abstrahovania). Narskij však nezabúda objasniť ani ostatné stránky Lockovho filozofického myslenia.

Značnú pozornosť venuje ďalej filozofii G. Berkeleyho, ktorý idealisticky prevrátil Lockov senzualizmus (s. 99). Sústreďujúc sa predovšetkým na kritickú interpretáciu Berkeleyho subjektívno-idealistickej gnozeológie (hodno si všimnúť jeho kritickú analýzu Berkeleyho reprezentatívnej teórie abstrahovania, ktorú konfrontuje s hľadiskami dialektického materializmu; s. 104—105), načrtáva jeho objektívno-idealistickú ontológiu a celkovú podobu jeho filozofie (ukazuje i pomer Berkeleyho k matematike a súvekej prírodovede a poukazuje na Berke-

leyho anticipovanie moderného pozitívizmu).

Humor agnosticizmus, senzualistický fenomenalizmus a konkrétne podoby jeho filozofických náhľadov autor podrobne sleduje v kapitole o D. Humovi. Za hlavnú tému Humovho filozofického myslenia označuje Narskij problém príčinnosti, ktorého interpretácii venuje najväčšiu pozornosť (aj tu konfrontuje Humovo stanovisko s dialektikomaterialistickým riešením). Autor podrobne sleduje Humovo filozofické myslenie, keď podobne ako u predošlých filozofických osobností, poukazuje aj na sociálnopolitické, ekonomické, etické i estetické aspekty a črty jeho diela a myslenia. Vysoko oceňuje Humovu kritiku náboženstva a poukazuje na priamu líniu od Huma k pozitívizmu (19. a 20. stor.).

V záverečnej časti svojej práce venuje Narskij pozornosť osvietenскеj filozofii, najmä francúzskemu osvietenstvu. Vychádza tu zo systematického náčrtu hlavných, charakteristických črt osvietenského myslenia. Ukazuje osvietenské myslenie v celej šírke, rôznosti, rozpornosti a protichodnosti, v celom spektre náhľadov jednotlivých osvietenských mysliteľov. Odhaľuje pritom spoločnú, všeobecnú rovinu osvie-

tenského myslenia, predovšetkým francúzskeho. Narskij prijíma rozdelenie francúzskeho osvietenského myslenia na tri smery: pravé, umiernené krídlo (Voltaire, Montesquieu, Condillac), materialisti-ateisti (Lo Mettrie, Diderot, Holbach, Helvétius) a ľavé, radikálnodemokratické krídlo (Rousseau a predstavitelia utopického komunizmu). V súlade s týmto rozčlenením sleduje konkrétne podoby myslenia francúzskeho osvietenstva cez koncepcie spomenutých mysliteľov, pričom sústreďuje svoju pozornosť predovšetkým na jednotlivých materialistov-ateistov a Rousseaua. V závere stručne načrtáva podoby osvietenského myslenia v Amerike (Jefferson, Franklin, Paine, Cooper), poľské osvietenstvo (Kollataj, Staszic) a nemecké osvietenstvo (Lessing, Herder, Goethe). Myslenie, by si žiadalo dôkladnejšiu pozornosť, než jej venuje autor.

Narského práca o západoeurópskej filozofii 18. stor., o filozofii empirizmu a osvietenstva je nepochybne prínosom. Významne obohacuje sovietskú dejinnofilozofickú literatúru a je cenná najmä vzhľadom na svoje určenie ako učebnica a študijná príručka.

Vladimír Bakoš

PÔVOD FILOZOFIE A ATEIZMUS

M. I. ŠACHNOVIČ, *Proischoždenije filosofii i ateizm*. Vydavateľstvo Nauka, Leningrad 1973, 248 strán.

Profesor Leningradскеj štátnej univerzity, doktor filozofických vied Michail Iosifovič Šachnovič je renomovaným autorom v oblasti sovietskej filozofickej literatúry, osobitne v oblasti, ktorá nachádza predmet svojho výskumu v problematike ateizmu. Pozornému sledovateľovi súčasnej sovietskej knižnej a myšlienkovkej produkcie dozaista utkvelo jeho meno v pamäti. Bude ho poznať ako autora kníh *Lenin a problémy ateizmu*; *Goga proti pápežstvu a inkvizícii*; *Súčasná mystika vo svete vedy*, pričom uvádzame iba reprezentatívnu vzorku jeho početných publikácií.

V knihe *Pôvod filozofie a ateizmu* sa zainteresovanému čitateľovi dostáva do rúk dielo, ktoré si zasluhuje povšimnutie. Z hľadiska riešenej problematiky autor ním nadväzuje na svoje predchádzajúce dielo *Prvotnospolná mytológia a filozofia*. *Predhistória filozofie*, vydané vydavateľstvom Nauka r. 1971. V oboch spomenutých dielach sa Šachnovič zameriava na odkrytie a výskum prameňov filozofie, s tým rozdielom, že v jednom prípade tak robí vzhľadom na jej vzťah k prvotnospolnej mytológii, kým v druhom prípade vzhľadom na jej vzťah k náboženstvu.